

Семенов М. В.<https://orcid.org/0009-0003-0893-9119>

Запорізький національний університет

ПРИНЦИПИ НОРМАТИВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ВИРІШЕННЯ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ СПОРІВ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

У статті здійснено комплексне теоретико-правове дослідження принципів нормативного регулювання вирішення публічно-правових спорів як фундаментальних засад адміністративного права та адміністративного судочинства України. Обґрунтовано, що ефективне вирішення публічно-правових спорів не може зводитися лише до формального застосування процесуальних норм, строків, компетенційних приписів чи процедурних правил. Його зміст і якість визначаються системою принципів, які забезпечують верховенство права, законність публічного управління, захист прав людини, баланс між публічним і приватним інтересом та недопущення свавільного застосування владних повноважень.

У роботі розкрито загальнотеоретичне розуміння принципів права як вихідних ідей, що відображають сутність права, його соціальне призначення та спрямованість правового регулювання. Акцентовано увагу на тому, що у сфері вирішення публічно-правових спорів принципи мають не лише доктринальне, а й практичне значення, оскільки виступають критеріями оцінки законності адміністративних актів, обґрунтованості судових рішень, справедливості процедур та ефективності правового захисту.

Особливу увагу приділено класифікації принципів нормативного регулювання вирішення публічно-правових спорів. Запропоновано розглядати їх як багаторівневу систему, що охоплює загальноправові, міжгалузеві, галузеві та спеціальні принципи. До ключових засад віднесено верховенство права, законність, правову визначеність, пропорційність, рівність, справедливість, доступність захисту, розумність строків, гласність, обґрунтованість рішень, обов'язковість виконання судового рішення та заборону зловживання процесуальними правами.

Зроблено висновок, що принципи нормативного регулювання вирішення публічно-правових спорів мають забезпечувати реальний, а не декларативний захист особи у відносинах із публічною владою, компенсувати структурну нерівність сторін і сприяти формуванню ефективної, справедливої та передбачуваної системи адміністративної юстиції.

Ключові слова: публічно-правовий спір, принципи права, адміністративне судочинство, верховенство права, законність, правова визначеність, адміністративна юстиція.

Постановка проблеми. У сучасних умовах розвитку адміністративного права України особливого значення набуває дослідження принципів нормативного регулювання вирішення публічно-правових спорів. Саме принципи формують концептуальну основу правового механізму, за допомогою якого забезпечується захист прав, свобод та законних інтересів особи у відносинах із суб'єктами публічної влади. Публічно-правовий спір за своєю природою виникає у сфері владно-управлінських відносин, де одна зі сторін наділена публічно-владними повноваженнями, а тому існує потреба у створенні дієвих гарантій від можливого свавілля, формалізму чи зловживання владою.

Актуальність цієї проблематики посилюється тим, що ефективне вирішення публічно-правових спорів потребує не лише належної процесуальної форми, а й чіткої системи правових засад, які визначають межі діяльності суду, органів публічної адміністрації та інших учасників правовідносин. У цьому контексті особливої ваги набувають принципи верховенства права, законності, пропорційності, правової визначеності, рівності сторін, доступності правосуддя, розумності строків та обов'язковості виконання рішень. Водночас недостатня узгодженість загальних і спеціальних принципів, а також відсутність єдиного підходу до їх застосування у різних формах вирішення

спорів зумовлюють необхідність подальшого наукового аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема принципів права та їх ролі у сфері адміністративного судочинства знайшла відображення у працях багатьох українських учених-юристів. Загальні теоретико-правові засади принципів права досліджували Ю. П. Битяк, О. І. Миколенко, О. В. Кошій, В. М. Кравчук, які розглядали принципи як вихідні ідеї, що визначають зміст, спрямованість і соціальне призначення правового регулювання.

Вагомий внесок у дослідження принципів адміністративного права, публічного управління та адміністративної юстиції зробили В. Б. Авер'янов, Т. О. Коломоєць, О. В. Кузьменко, С. Г. Стеценко. Питання верховенства права, справедливого суду, адміністративної юрисдикції, активної ролі суду та процесуальних гарантій у публічно-правових спорах аналізували Н. Б. Писаренко, В. М. Бевзенко, М. І. Смокович, О. П. Рябченко, С. В. Харченко, В. О. Галай та інші науковці.

Водночас, попри значну кількість наукових напрацювань, питання системного співвідношення загальноправових, міжгалузевих, галузевих і спеціальних принципів вирішення публічно-правових спорів залишається недостатньо розробленим. Особливої уваги потребує їх застосування не лише в адміністративному судочинстві, а й у досудових, примирних та альтернативних процедурах.

Постановка завдання. Метою статті є з'ясування правової природи, змісту та системи принципів нормативного регулювання вирішення публічно-правових спорів, а також визначення їх ролі у забезпеченні законності публічного управління, ефективного захисту прав особи та справедливого вирішення конфліктів у сфері публічно-правових відносин.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання принципів нормативного регулювання вирішення публічно-правових спорів належить до фундаментальних проблем адміністративного права та адміністративного судочинства, оскільки саме принципи визначають ідейну, нормативну, організаційну та процедурну основу відповідної діяльності. Будь-яке правове регулювання не може бути ефективним, якщо воно зводиться лише до сукупності формальних правил поведінки, процедурних строків, компетенційних приписів чи процесуальних обов'язків. Його якість, сталість і передбачуваність забезпечуються передусім наявністю системи вихідних засад, які визначають

спрямованість правового впливу, межі дискреції суб'єктів владних повноважень, гарантії захисту прав особи та критерії належного вирішення правового конфлікту.

У загальнотеоретичному розумінні принципи права є основними, вихідними, керівними ідеями, які відображають сутність права, його соціальне призначення, спрямованість правового регулювання та найбільш загальні закономірності організації правового порядку. Вони становлять не лише доктринальну категорію, а й важливий практичний інструмент правозастосування. Саме через принципи права забезпечується змістовна єдність правової системи, узгодженість правових норм, стабільність юридичної практики та можливість подолання прогалин і колізій у законодавстві.

Поняття «принцип» традиційно пов'язується з вихідною засадою, основою, керівним положенням, правилом або ідеєю, що визначає природу певного явища. У тлумачних словниках сучасної української мови принципи права визначаються як основне вихідне положення певної наукової системи, теорії, напряму ідеології; переконання, норма, правило, яким керуються у житті, поведінці, канон [1, с. 715; 2, с. 941]. Водночас походження поняття «принцип», як обґрунтовує О. І. Миколенко, пов'язується з латинським терміном «*principius*», що означає вихідне положення, правило, яке визначає природу й соціальну сутність явища, його спрямованість і найважливіші властивості [3].

О. В. Кошій розглядає принципи права як основні засади або ідеї, що визначають зміст і напрям правового регулювання суспільних відносин. Їх важливість полягає в тому, що вони у концентрованій формі відображають найсуттєвіші аспекти правового порядку та становлять його змістовну основу [4, с. 34–40]. Ю. П. Битяк визначає принципи права відправними ідеями, що лежать в основі буття права, виражають основні закономірності держави й права, перебувають на одному рівні із сутністю права та характеризуються універсальністю, вищою імперативністю й значимістю. Вони відповідають об'єктивній потребі у створенні та зміцненні певного суспільного ладу, визначають основну сутність права та набувають значення універсальних правил поведінки, коли закріплюються у правових нормах [5, с. 161–170].

Загальноправове значення принципів особливо виразно проявляється у сфері вирішення публічно-правових спорів. Такі спори виникають у відносинах, де присутній владний елемент, публічний інтерес, компетенція суб'єкта владних

повноважень та потреба у захисті прав, свобод чи законних інтересів особи. Тому принципи нормативного регулювання їх вирішення мають забезпечувати не лише формальне дотримання процедури, а й досягнення матеріально справедливого результату, який відповідає вимогам верховенства права, правової визначеності, пропорційності, добросовісності, рівності та ефективного судового або позасудового захисту [6].

У цьому контексті до загальних принципів нормативного регулювання вирішення публічно-правових спорів доцільно віднести верховенство права, законність, юридичну визначеність, пропорційність, рівність, справедливість, доступність захисту, ефективність правового засобу, добросовісність, розумність, гласність, обґрунтованість рішень, обов'язковість виконання правових актів, а також заборону зловживання правом. Кожен із цих принципів має самостійне значення, однак їх практична цінність розкривається лише у системній взаємодії. Так, верховенство права без законності ризикує перетворитися на абстрактну ідею; законність без справедливості – на формалізм; рівність без пропорційності – на механічне ототожнення різних правових ситуацій; доступність захисту без розумних строків – на декларативну гарантію; а обов'язковість судового рішення без ефективного виконання – на суто процесуальну фікцію.

Особливістю публічно-правового спору є те, що він виникає у сфері, де одна зі сторін зазвичай має владні повноваження, організаційні ресурси, інформаційну перевагу та можливість впливати на правове становище іншої сторони. Саме тому принципи нормативного регулювання таких спорів повинні компенсувати структурну нерівність сторін, забезпечувати реальність захисту особи, унеможливити свавільне застосування владних повноважень та встановлювати процесуальні гарантії об'єктивного, неупередженого й ефективного вирішення конфлікту.

При цьому принципи вирішення публічно-правових спорів не можуть бути зведені лише до принципів судового провадження. Вони мають охоплювати ширший нормативний простір: адміністративну процедуру, досудове оскарження, медіаційні та примирні механізми, судовий розгляд, перегляд судових рішень, судовий контроль та виконання рішень. Відтак система принципів нормативного регулювання вирішення публічно-правових спорів повинна включати як загально-правові принципи, так і міжгалузеві, галузеві та спеціальні засади, які конкретизуються залежно від форми вирішення спору.

Загальноправові принципи охоплюють всю правову систему та впливають на різні галузі, підгалузі й інститути права. У контексті вирішення публічно-правових спорів, як обґрунтовує В. М. Кравчук, до них належать демократизм, гуманізм, соціальна справедливість, законність, взаємозв'язок прав і обов'язків, невід'ємність природних прав людини, вища цінність людського життя, пріоритетність норм міжнародного права, вища юридична сила Конституції України та верховенство права [7, с. 55]. Саме ці принципи визначають ціннісну основу вирішення спорів між особою і державою, зумовлюють необхідність орієнтації публічної влади на служіння людині та забезпечують правовий характер адміністративної юстиції.

Міжгалузеві принципи мають значення для кількох суміжних галузей права та видів юридичного процесу. У сфері вирішення публічно-правових спорів вони проявляються у принципах відкритості, всебічності, компетентності, доступності, законності, об'єктивної істини, рівності сторін, незалежності органу вирішення спору, гласності, розумності строків, безпосередності, змагальності, диспозитивності та активної ролі суду [8, с. 99]. Такі принципи утворюють процесуальну основу як судового, так і окремих позасудових способів врегулювання спорів.

Галузеві принципи відображають специфіку адміністративного права, адміністративного процесу та адміністративного судочинства. Вони визначають особливий характер публічно-правового спору, у якому важливе значення мають компетенція суб'єкта владних повноважень, законність адміністративного акта, обов'язок органу влади діяти лише на підставі, у межах повноважень та у спосіб, визначені законом, а також необхідність забезпечення ефективного захисту прав особи від порушень з боку публічної адміністрації.

Спеціальні принципи стосуються окремих форм вирішення публічно-правових спорів, зокрема адміністративного судочинства, врегулювання спору за участю судді, досудового оскарження, медіації чи інших альтернативних процедур. Саме на рівні спеціальних принципів розкривається специфіка конкретного механізму вирішення спору: добровільність, конфіденційність, нейтральність посередника, рівноправність сторін, гнучкість процедури, економічність, добросовісність, самовизначення сторін, незалежність і неупередженість особи, яка сприяє врегулюванню конфлікту.

Зasadничими гарантіями в адміністративному судочинстві є принципи здійснення правосуддя, суворе дотримання яких є запорукою забезпечення прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб. Доктринально визнано, що адміністративне судочинство як судовий порядок вирішення спорів у сфері публічно-правових відносин здійснюється у чіткій відповідності до системи принципів шляхом реалізації судових процедур. Принципи адміністративного судочинства сприяють правильному пізнанню та застосуванню адміністративно-процесуальних норм, є основою законодавчої практики, підготовки, розробки і прийняття правових норм, що відповідають їм за змістом, а також подальшого удосконалення цих норм. Вони характеризують суть і значення права як регулятора суспільних відносин у сфері здійснення правосуддя в адміністративних справах, а також його соціальну цінність [9, с. 4–5].

Демократичні правові держави прагнуть до формування стабільних, передбачуваних і внутрішньо узгоджених правил поведінки, особливо у правовідносинах, пов'язаних із вирішенням спорів. У сучасних умовах досягнення цієї мети можливе лише за умови належного визначення принципів адміністративного судочинства та їх неухильного дотримання [10]. Звідси випливає, що принципи адміністративного судочинства мають не лише декларативне, а й безпосередньо регулятивне значення. Вони виступають критеріями оцінки законності процесуальних дій, обґрунтованості судових рішень, допустимості обмеження прав учасників процесу та ефективності адміністративного судового захисту.

Здійснюючи аналіз принципів адміністративного судочинства, О. П. Рябченко та С. В. Харченко з урахуванням словниково-довідникової літератури зазначає, що термін «принцип» є полісемічним і багатозначним, оскільки під ним розуміють начало, основу, вихідне положення, засаду [11], переконання, норму, правило, яким керується будь-хто у житті та поведінці; основну особливість пристрою механізму, прибору, погляд на речі [12]. Схожий спосіб наукового пошуку використала В. О. Галай, аналізуючи основні принципи діяльності органів публічної адміністрації у контексті гарантування прав і свобод людини. Під принципами діяльності органу державної влади вона розуміє законодавчі, відправні засади, керівні ідеї, загальні положення, які слугують базисом для формування організації та реалізації завдань [13, с. 49].

Класифікація принципів у науковій літературі здебільшого здійснюється шляхом виокремлення

загальних принципів, що стосуються системи в цілому, та спеціальних принципів, дія яких поширюється на окремі підсистеми, інститути чи ланки такої системи [14]. Такий підхід є методологічно виправданим і для аналізу принципів нормативного регулювання вирішення публічно-правових спорів. З одного боку, такі спори повинні вирішуватися відповідно до загальних засад права і правосуддя; з іншого – їх публічно-правова природа потребує спеціальних процесуальних механізмів, які враховують нерівність сторін, наявність владного елементу та особливе значення публічного інтересу.

У статті 2 Кодексу адміністративного судочинства України визначено завдання адміністративного судочинства та його основні принципи. Частина 3 цієї статті закріплює такі засади: верховенство права, рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом, гласність і відкритість судового процесу та його повне фіксування технічними засобами, змагальність сторін, диспозитивність та офіційне з'ясування всіх обставин у справі, обов'язковість судового рішення, забезпечення права на апеляційний перегляд справи, забезпечення права на касаційне оскарження судового рішення у випадках, визначених законом, розумність строків розгляду справи судом, неприпустимість зловживання процесуальними правами, відшкодування судових витрат фізичних та юридичних осіб, на користь яких ухвалене судове рішення [15].

Навіть загальний аналіз наведених принципів без звернення до наступних статей КАС України, у яких розкривається їх змістовне наповнення, дозволяє констатувати їх широке спрямування та змішаний характер формулювання. Законодавець одночасно зосереджує увагу на судовому процесі, його учасниках, їхніх правах, справі, судовому рішенні та процесуальних гарантіях, хоча власним завданням адміністративного судочинства є саме вирішення спору у сфері публічно-правових відносин. У цьому виявляється певна термінологічна та концептуальна напруга між категоріями «справа» і «спір», оскільки адміністративна справа є процесуальною формою, тоді як публічно-правовий спір є матеріально-правовою підставою та змістовним предметом судового розгляду.

Н. Б. Писаренко, розробляючи проблему концептуальних основ адміністративного судочинства, наголошує, що такою основою є ідея верховенства права і справедливого суду. Верховенство права дослідниця розкриває як ідею, наповнену

вимогами до представників усіх гілок влади, водночас відзначаючи її специфічне наповнення щодо носіїв судової влади. Адміністративне судочинство ґрунтується на ідеї верховенства права тоді, коли правосуддя в адміністративних справах є доступним, здійснюється незалежним та безстороннім судом, який, керуючись законом, ухвалює справедливі й обґрунтовані рішення. Діяльність із розгляду й вирішення публічно-правових спорів базується на цій ідеї за умови дотримання адміністративним судом усіх наведених вимог; нехтування хоча б однією з них призводить до ігнорування ідеї в цілому [16, с. 15].

Загалом погоджуючись із цією позицією, слід уточнити, що проблематика принципів нормативного регулювання вирішення публічно-правових спорів є багатовекторною. Її аналіз має здійснюватися щонайменше за кількома напрямками: по-перше, розвиток нормативного визначення принципів адміністративного судочинства та їх класифікація; по-друге, визначення принципів адміністративного судочинства як необхідних умов вирішення спору; по-третє, особливості системного застосування принципів у різних видах провадження; по-четверте, співвідношення судового вирішення спору із досудовими, примирними та медіаційними процедурами.

Висновки. Принципи нормативного регулювання вирішення публічно-правових спорів

є вихідними засадами, що визначають зміст, спрямованість, межі та якість правового впливу у сфері публічно-правових відносин. Вони мають не лише декларативне, а й безпосереднє регулятивне значення, оскільки виступають критеріями оцінки законності дій суб'єктів владних повноважень, обґрунтованості рішень, справедливості процедур і ефективності захисту прав особи.

Система принципів вирішення публічно-правових спорів має багаторівневий характер і включає загальноправові, міжгалузеві, галузеві та спеціальні принципи. До ключових засад належать верховенство права, законність, правова визначеність, пропорційність, рівність, справедливість, доступність захисту, розумність строків, гласність, обґрунтованість рішень, обов'язковість їх виконання та заборона зловживання правом.

Особливість таких принципів полягає в тому, що вони мають компенсувати структурну нерівність сторін у публічно-правовому спорі, забезпечувати баланс між публічним і приватним інтересом та унеможливити свавільне застосування владних повноважень. Подальше удосконалення нормативного регулювання вирішення публічно-правових спорів повинно здійснюватися з урахуванням системної взаємодії судових, досудових, примирних і медіаційних механізмів.

Список літератури:

1. Колеснікова І.С. Гарантії доступності правосуддя в адміністративних судах : автореферат дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / авіаційний університет. Київ, 2013. 201 с.
2. Білак М. Подвійні стандарти застосування Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини судами України. *Право України*. 2018. № 2. С. 170–184.
3. Миколенко О.І. Процесуальна форма в адміністративному судочинстві та проблеми законотворчості в Україні. *Правова держава*. № 29. 2018. С. 50–57.
4. Коцій О.В. Суб'єкти, які не наділені владними повноваженнями, як відповідачі в адміністративному судочинстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 / Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків, 2012. 195 с.
5. Битяк Ю.П. Наука адміністративного права України: поняття, предмет, методологія дослідження (адміністративних) правовідносин. Публічно-правова доктрина України. Т. 2. X. : Право, 2013. С. 161–187
6. Золотухіна Л.О., Легеза Ю.О. Право на захист публічного інтересу як об'єкт правовідносин. *Юридичний бюлетень*. 2020. Випуск 13. С. 17-24
7. Кравчук В. Методи вирішення юрисдикційних проблем. *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 1. С. 50-56. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/cln_2013_1_8.
8. Бортник Н. П., Парпан У. М., Скочиляс-Павлів О. В. Принципи позасудового вирішення адміністративних спорів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: Юридичні науки. 2019. № 24. С. 96–103.
9. Миронюк Р. В. Сучасні наукові підходи до визначення місця адміністративного процесуального права та процесу в системі адміністративного права. *Журнал східноєвропейського права*. 2014. № 9. С. 4–9.
10. Тильчик В.В. Особливості формування системи принципів вирішення адміністративними судами спорів у сфері публічно-правових відносин. *Право та державне управління*. 2019. № 3 (36). Т. 1. С. 234–240

11. Рябченко О.П., Харченко С.В. Принципи адміністративного судочинства. *Міжнародний юридичний вісник: актуальні проблеми сучасності (теорія та практика)*. Вип. 1–2 (10–11). 2018. С. 51–54
12. Принцип. Словник української мови. URL. <https://slovnuk.ua/index.php?swrd=принцип>
13. Ярмиш О.Н. Державне будівництво і місцеве самоврядування в Україні : [навч. посібник] / [О.Н. Ярмиш, В.О. Серьогін] ; за заг. ред. Ю.М. Тодики. –Х. : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2006. 672 с.
14. Галай В.О., Яворська О.О. Основні принципи діяльності публічної адміністрації як запорука забезпечення прав і свобод людини. *Актуальні проблеми держави і права*. Випуск 72. 2014. С. 300–305
15. Кодекс адміністративного судочинства України. URL.: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2747-15#Text>
16. Писаренко Н.Б. Засади адміністративного судочинства (сучасний український контекст) : монографія. Харків : Право, 2019. 248 с.

Semenov M. V. PRINCIPLES OF REGULATORY REGULATION OF THE RESOLUTION OF PUBLIC LAW DISPUTES IN ADMINISTRATIVE PROCEEDINGS OF UKRAINE

The article provides a comprehensive theoretical and legal study of the principles of normative regulation of resolving public law disputes as fundamental foundations of administrative law and administrative justice in Ukraine. It is substantiated that the effective resolution of public law disputes cannot be reduced merely to the formal application of procedural rules, time limits, competence-based provisions, or procedural requirements. Its content and quality are determined by a system of principles that ensure the rule of law, legality of public administration, protection of human rights, balance between public and private interests, and prevention of arbitrary exercise of public authority.

The article reveals the general theoretical understanding of legal principles as basic ideas that reflect the essence of law, its social purpose, and the direction of legal regulation. It is emphasized that in the field of resolving public law disputes, principles have not only doctrinal but also practical significance, since they serve as criteria for assessing the legality of administrative acts, the validity of judicial decisions, the fairness of procedures, and the effectiveness of legal protection.

Particular attention is paid to the classification of principles of normative regulation of resolving public law disputes. It is proposed to consider them as a multi-level system that includes general legal, intersectoral, sectoral, and special principles. The key principles include the rule of law, legality, legal certainty, proportionality, equality, justice, accessibility of protection, reasonable time limits, publicity, reasoned decisions, binding nature of court judgments, and prohibition of abuse of procedural rights.

It is concluded that the principles of normative regulation of resolving public law disputes must ensure real rather than declarative protection of individuals in their relations with public authorities, compensate for the structural inequality of the parties, and contribute to the formation of an effective, fair, and predictable system of administrative justice.

Keywords: public law dispute, principles of law, administrative justice, rule of law, legality, legal certainty, administrative jurisdiction.

Дата першого надходження статті до видання: 20.04.2026
Дата прийняття статті до друку після рецензування: 11.05.2026
Дата публікації (оприлюднення) статті: 30.05.2026